

նը Վրիստոսի բնութեան վերայ հաստատած է Ափեսոսի ժողովի վճռոյ վերայ. եթէ նահատակներու պատմութիւնը այնչափ ձգձգուի է, որ կարելի էր երկու խօսքով անցնել, ուրիմն այն ժողովի անցքը փոքր ինչ հանդամանքով պիտոյ էր պատմել, թէ՛ Ափեսոսի ժողովի սուրբ Հարքը մերժելով՝ Աեստորի մարդագաւառութեան ազանդը՝ վճռեցին, խոստովանել ի Վրիստոս մի աստուածային անձը, և նորա մէջ աստուածային և մարդկային բնութիւնքն անշփոթելի, անայլայլելի և անբաժանելի միաւորեալ ի մի բնութիւն, և զՎրիստոս միմիայն բնական Արդի Աստուծոյ, իսկ զսուրբ Աոյսն Աստուածածին, և ոչ մարդածին կամ Վրիստոսածին:

Եր. 82—89, Շատ գոհհիլ ոճով է պատմում Այրդանանց նահատակութիւնը, որի մէջ լօտիկայ չկայ, և Աստակի պատժոյ և մահուան վրայ որպէս պատիժ ուրացութեան, ոչ մի խօսք:

Եր. 92, Թէ Վրիստափոր Երծրունի նստաւ կաթողիկոս 10 տարի: Ընդ հակառակը հինգ տարի, ինչպէս ինքն ևս գրում է տարեթուերը:

Եր. 99, Գրում է հինգերորդ դարու մեր մատենադրաց անունները, որոց թւումը Գիւտ կաթողիկոսի համար՝ կասէ թէ գրեց շարականներ, և խնդրում ենք ցուցանել մեզ նորա զրած շարականը:

Եր. 111, Գրում է թէ Յովհաննէս Մայրապոմեցին և նորա աշակերտ Սարգիսը մտցրին Հայոց մէջ Յուլիանիական, Մարկիոնիական և Սարկեան ազանդները, որոց դէմ գրեցին Թէոփորոս Քաթենաւոր և Յովհաննէս Իմաստասէր:

Հ. Օրբելին գրում է զրոյց, և ոչ պատմութիւն, վասն զի պատմութիւնը առանձնաբար չէ կարելի գրել, մանաւանդ ա) 19 դում, որպէս զի կարդացողի միտքը զարթեցւեւ և շարժէ դէպի հետաքրքրութիւն կամ հարցասիրութիւն, զի եթէ կարդացել է Յովհաննէս կաթողիկոսի պատմութիւն, ուր է համոզուել էր, որ Մայրապոմեցոյ ազանդաւոր լինելը է զրպարտանք նորա համակերէն, կը աւանդէր, որ Աջմիածնայ ազանդ մէջ նա միայնակ զանուեցաւ մեր Երեզնոյ պաշտպան, ընդդէմ կանգնելով Վրիստոսի երես առ երես, քաղկեդոնականութիւնը ընդունելու համար, և ամեն ինչով զրկելով նախնի դաւանութիւնը սրբութեամբ, ուստի և թշնամիքը հռչակեցին զնա ազանդաւոր, նոյնպէս և մեր ժամանակուայ պապագաւանները, որպիսիք են Չամչեան և Գաթրձեան, որոց անդգուշարար հետեւել է և Հ. Օրբելին: Գնենք այս տեղ Յովհաննէս Կաթողիկոսի ցրումը: «Ջսմանէ (Մայրապոմեցոյ համար) սպա համբաւ ամբաստանութեան պատմի, իբր դառն հերձուածս իմն նմա մուծանել ի մէջ Ակեղեցւոյ սրբոյ, սակայն ևս ոչ կարեւր հաւանութիւն իմոյ կամացըս տալ այնպիսւոյ առնն, թէ զեմդ նա կարէր խորհիլ առ ի փութեանս զուգիւ հաւատոյ շնուածս: Եւ կարծիս իմն ընդունի սիրտ իմ ի հակառակադիր և

(*) Թշնամեաց չար կրից և նախանձու ծնունդ է նաև փոխանակ Մայրապոմեցոյ՝ Մայրապոմեցի կոչել իբր ի նախատինս:

խորիմաց այլոց կամաց այս գործ համբու-
ւոյ լեալ : Բայց եթէ սակս Սարգսի աշա-
կերտի նորա համբաւէ որ զայնպիսի չար
հերձուածս բնձիւղեալ, և ես ես ոչ վա-
սըն նորա հակառակիմ, զի իմ խակ ըն-
թերցեալ է զիր փնտսու նորա, այլ վասն
զի Յոհաննիս ի բաց յիւրմէ հալածեաց ըդ-
Սարգիսն, սակս այնորիկ, արտաքոյ կամաց
նորա ստեմ զնորայն հերձուածս, (Տիպ.
Մոսկ. եր 46). և Մսողիկ կը գրէ՝ «Չամա-
նէ համբաւի հերձուած մեծանել յեկե-
ղեցի, որ ոչ է սորա, այլ այլ ոմն Սար-
գիս անուն յաշակերտաց նորա արար զայն,
զոր հալածեաց Յովհաննիս յիւրմէ, (Տիպ
Փարիզ. եր, 89): Սերն յայտնի անի-
րաւութիւն է եկեղեցւոյ ուղղափառ վար-
դապետը համբաւել չարափառ, և մտցնել
դաստատարի մէջ :

Եր. 113, Պատմումէ Վարնոյ ժողովը
Հերակլ Վայսեր հրամանաւ, և կոչումէ
աղփայն ժողով, ուր կասէ՝ թէ «Վայսը
Հերակլ Վաղկեղոնի ժողովոյ շփոթները
վերցնելու համար, հրամայեց Եզը Վա-
թողիկոսին ժողով անել Վարին քաղա-
քում, թէ Յունաց Եպիսկոպոսները զը-
րեցին Վաղկեղոնի դաւանութիւնը, և
Եզը Վաթողիկոս կարգադրով այն թուղ-
թը տեսաւ, որ Յունաց Եկեղեցի նոյնն է
դաւանում Վրիստոսի անձին և բնու-
թեան վրայ ինչ որ Հայոցը, վասնորոյ ըն-
դունեց Վաղկեղոնի ժողովը,» :

Չարմանալի հակասութիւն : Եր. 109
տող 10՝ գրումէ՝ թէ «Եզը Վաթողիկոս
... որ հրաւիրեցաւ Հերակլ Վայս-
րէն Վարին, և ի հարկէ «ստեմալ ընդունեց
Վաղկեղոնի ժողովը,» և սորա հակառակ
ինչպէս վերեւը առաջ բերինք, գրումէ թէ

Եզը Վաթողիկոսը հարգաւել այն Ռադըր, որ-
եւ որ Յունաց Եկեղեցին նոյնն է դաւանում
Վրիստոսի Տէառն Քրոյ անձին և Բնութեան
վրայ ինչ որ Հայոցը, . . . Վասնորոյ ընդունեց
Վաղկեղոնի ժողովը : Եւս վերջին խօսքը-
րով ցրումէ իւր առաջին խօսքը, և ապա-
ցուցանումէ որ ոչ թէ ի հարկէ ստիպեալ,
այլ յոժար հաճո՞ ընդունեց : Սակայն պատ-
մաբանական քննութիւնը ցուցանումէ այս
ընդունելութիւնը կաշառքով եղած. զի
Յովհաննէս Վաթողիկոս գրումէ անձքը
Եզրի քաղկեղոնականութիւնը ընդունե-
լուց յետոյ : «Եւ ապա մեծարեալ յար-
քայէն, և ընկալեալ պարգևս զերկր մասն
զիւղաքաղաքին Վողբայ, և զաղս նորուն
բովանդակաբար, դառնայ մեծաւ շքով ի
տեղի իւր,» : Իսկ Մսողիկ աւելի պարզ է
ասում. «Չկողը ժառանգեաց փոխան
հաւատոյն,» (Տիպ Փարիզ, եր. 88):
Բայց յայսմանէ այս ժողովը Հայաստա-
նեայց Եկեղեցին չէ ընդունում ազգային
ժողով, ինչպէս Հ. Օրբելին ընդունումէ,
զի ոչ թէ ազգը գումարեց, այլ Հերակլ
Վայսը, ուր մեղմէն հրաւիրած էր Եզը,
տանելով իւր հետ մի քանի տգէտ հոգե-
ւորականներ :

Եր. 114, Դըւնայ Ե. ժողով 645
թուին գրումէ ժողոված Յովհաննէս Մայ-
րադոմեցւոյ և նորա աշակերտ Սարգսի մո-
տրամիտ գրուածները հերքելու և ին :

Հ. Օրբելին այս տեղ ևս հետևումէ
Չամեանին, վասն զինա հատ. Բ. եր. 345.
գրումէ թէ՝ «Երեսէս Վաթողիկոս Շինող
ժողով արաւ 645 թ. «Վասն երկից, մի
զի յայն աւուրս ի յայտ եկեալ էին մոլո-
րական գրեանք Յովհաննու Մայրադոմեց-
ւոյ, և աշակերտի նորա Սարգսի, որ և

Թարգմանեալ էր զաղանդաւոր զիրս Յու-
լիանոսի Աղիկառնացւոյ: (Ահա Հ. Օրբել-
ւոյ փաստը): Արկրորդ՝ զի մտեալ էին
Թուլութիւնք և անկարգութիւնք ինչ
յեկեղեցականս, նա և բռնութիւնք յաշ-
խարհական իշխանս: Արրորդ՝ զի ի յաճա-
խել շարականաց, յայլ և այլ Ակեղեցիս
այլ և այլ շարականս երգէին, և ին: Այս
պատմութեան աղբիւրները գրումէ լու-
սանցում: Ասան 1. Բ. Յովն. Կաթ. Վ. Կարապետ,
Արեւիկոս, Ժողով. պատմ:

Շատ գեղեցիկ, որովհետեւ Չամչեանը
ինչպէս երևում է վեց աղբիւր է հանել,
բայց այն աղբիւրներէ մի քանիսը մեր աղ-
քատիկ գրատան մէջ ևս կան, ուստի լաւ
կլինէր եթէ Հ. Օրբելին նախ կարդացել
էր Յովաննէս Աթողիկոսի, Վարդանի և
Աիրակոսի պատմութիւնքը, և երկրորդ՝
քննէ էր, 1) ո՞ր տեղի կանոնն է 12 յօդ.
գրած անանուն, եթէ այս Գլենայ ժողո-
վինն է, այն 12 յօդուածով կանոններ են.
2) որ գրումէ Ժողով, ո՞ր տեղի ժողովն է,
և 3) Պատմ. որոյ պատմութիւնն է: Աս-
րելի՞ է արդեօք առանց աղբիւրները կար-
դալու և քննելու հաւատալ: Ոչ երբէք:

Չամչեանէն առաջ բերած պատմաբան-
ներու մէջ ոչինչ յիշատակութիւն չկայ
Մայրապետմեցւոյ կամ նորա աշակերտ
Սարգսի գրուածները հերքելու համար թէ
ժողով եղած լինի: Յովհաննէս Աթողի-
կոս, որ աւելի մօտիկ է եօթներորդ գա-
րուն քան զմիւսները, ամենեւին ժողովի
անուն որ և իցէ գործի մասին չէ յիշում
թէ եղած լինի 645 թ. իսկ Վարդան եր.
96, և Աիրակոս եր. 34, միայն յիշում են
Շարականի ընտրութեան համար ժողով.
բայց եկեղեցական բարեկարգութեան հա-

մար մեր Աննոնգրքի մէջ եւթ տեսնում,
միայն, և այն առանց յիշատակութեան
որ և իցէ աղանդի տարածուած լինելուն
կամ հերքելու. զի թէ լինէր այնպիսի
բան, անշուշտ ժողովի վճռի մէջ կլինէր
հերքում, նորովք և դատապարտութիւն:
Այս ևս բաւական ցրումն է Հ. Օրբելւոյ
գրուածքին:

Եր. 120, Գրումէ եկեղեցական մատե-
նագրաց անունները ութերորդ դարու, շե-
փոթելով դարերը՝ Ուստանէս Ապիսկպոս՝
որ ծաղկեցաւ 10-րդ դարում և գրեց Հա-
յոց պատմութիւնը Աղամէն սկսած մինչև
Վրաց և Հայոց Ակեղեցեաց բաժանումն.
(տիպ. 129 միած. 1871 թ), նա ղնումէ 8
դարում և շինումէ Աղուանից պատմիչ:
Թովմաս Արծրունի 10 դարում. Շա-
պուհ Բագրատունի 9 դարում: Գլենդ
12-էն կամ վարդապետ գրեց պատմութիւ-
նը Աշոտ Բագրատունւոյ խնդրանք և ոչ
Շապուհի, զի Շապուհ էր ինքն ևս
պատմաբան:

Եր. 132, Գրում է Շիրակուանայ Բ.
Ժողով 869 թ. որ արաւ Չաքարիա կա-
թողիկոս, Յունաց Փոտ պատրիարքէն
Թուղթ ստանալու պատճառաւ Վաղկե-
զոնի ժողովի մասին:

Այս անցքի վերայ մեր պատմաբաննե-
րը միմեանց անհամաձայն են խօսում. զի
Յովհաննէս կաթողիկոս, որ Չաքարիայի
ժամանակակից էր, ամենեւին բան չէ գրում
այս մասին պատմութեան մէջ, իսկ Վար-
դան վարդապետ՝ 13 դարու պատմիչ՝ այս
միայն կասէ՝ թէ Չաքարիա ստանալով
նամակ Փոտ Պատրիարքէն՝ ժողով արաւ
ի Շիրակուան. բայց Աիրակոս նոյն դա-
րու պատմիչ կ'ըրէ՝ թէ Փոտ Թուղթ գրեց

Աշոտի վերայ և ուղարկեց մասը Կենաց Փայտէն, և Աշոտ պատասխանը դրեց, (այս տեղ Ջաքարիացի անուն չիայ), այլ մի-միայն Չամէնանն է զրում հանգամանքով, նոյնպէս և ժողովի կանոնները. սակայն չայոց Լեկեղեցին այսպիսի ժողով ոչ համարում է զումարուած և ոչ ընդունած է երբեք այն կանոնները՝ որպէս անվաւեր:

Հ. Օրբելին պատմութեան վերջում դնում է ծանօթութիւն 211 — 216 եր. զոր թարգմանել է զրաբարէն աշխարհաբար Սալանթեան Արքեպիսկոպոսի զրած չայոց եկեղեցւոյ համառօտ պատմութեանէն, Արքազան պատմութեան վերջումը

կցած, որ տպած է Մոսկուայում 1832 թ. որոյմէն մի քանիսը բառական դնում ենք այս տեղ երկու էջերի մէջ համեմատելու համար, և նորա բառական առնելու համար, առանց նկատելու 39 տարուայ մէջ՝ 1832 էն մինչև 1870 թ. եղած փոփոխութիւնքը Սալանթեանի գրելուց յետոյ: Եւ նախ դնենք զրաբարը, և նորա հանդէպ թարգմանութիւնը. այլ զայս և սասնք որ Սալանթեանը, այս ներքև զըրածները ունի զրած իւրաքանչիւր բաժնի մէջ, համաձայն իւրեանց տարեթուերին, բայց Հ. Օրբելին ժողովել է մէկ ծանօթութեան մէջ:

ՀԱՅՈՑ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ.

ՍԱԼԱՆԹԵԱՆ:

Եր. 80: Գրականութիւն մեր վնասեցաւ նախ յամին 302, իսկզբան քրիստոնէութեան ազգիս, երբ անընտրող խոհականութեամբ՝ հրոյ ճարակ տուան ամենայն մեհեանք կոռոյ, յորս ըստ սովորութեան նախնեաց պահալ լինէին ամենատեսակ մատենք գանձարանք հնութեան չայոցս. . . . Երկրորդ յամի Տեառն 381, յորում ուրացողն Մերութան հրով կորոյս զամենայն Յոյն և Ասորի մատանս ի բոլոր Հայաստան գտեալս:

Եր. 83: Աորեան անթիւ մատենք մեր յանդարար աւերածութեանց՝ յաւարադութեանց և ի հրայրեցութեանց գաւառաց, քաղաքաց և վանորէից՝ ի ձեռաց Յունաց՝ Պարսից՝ և Հաղարացւոց, որպիսիք եղին ի թագաւորութեանն Յաղկերտի երկրորդի (յամին 439—457). ի պատեւազմունս սրբոց Աւարդանանց ընդ Պարսիկս. ի չարութենէ Ասասկայ ուրացողի, ի կործանմանէ Տիգրանակերտ քաղաքին Հայոց (յամին 503). յասպատակութեանց Հաղարացւոց ի Հայս (յամին 640—850). ի յատակմանէ Դուին քաղաքին (յամին 640). յաւարել Հերակլի, երկրորդ Յուստինանոսի և Թէոփիլոսի կայսերաց Յունաց

ՕՐԲԵԼԻ:

Եր. 211, Ա. Մե ը գրականութիւնը վնասեցաւ առաջ 302 թ. մեր ազգի քրիստոնէութեան ըսկզբից, երբ կրակ տուեցան կոքսաները, որտեղ որ նախնեաց սովորութիւն էր պահել ամեն տեսակ մատենները և հնութեանց գանձարանները Երկրորդ 381 թ. ուրացող Մերութանը կրակ դնեց այն ժամանակը Հայաստանում եղած բոլոր Յոյն և Ասորի գրեանքը:

Բ. Հայոց անթիւ գրեանք կորան Յունաց, Պարսից և Հաղարացւոց ձեռքով գաւառաց, քաղաքաց և վանոց անդարար աւերածութեամբ, սրածութեամբ և հրածութեամբ, որպիսի էին երկրորդ Յաղկերտի թագաւորութեան ժամանակը 439—457 թուերին. սրբոց Աւարդանանց պատերազմներումը Պարսից հետ Ասասկայ ուրացողի չարութեամբ Հայոց Տիգրանակերտ քաղաքի կործանելուց 503 թուին:

Հաղարացւոց ասպատակելուց Հայաստանը 640 — 650 թուերին. Հերակլի, երկրորդ Յուստինանոսի և Թէոփիլոսի Յունաց կայսերաց Հայաստանի

զբաղում քաղաքս Հայաստանի (յամն 620, 686, և 829)։

Եր. 88: Բաղումբ ի գրուածոց և նախնի հեղինակաց կորեան . . . ի կործանմանէ Դունայ երկիցս յերկրաշարժութենէ (յամն 861—894). յաշխարհակորոյս աւերածութենէ Հայաստանի ի Յուսուփ ոստիկանէն զամն 20 (910—930), այլ ի Սկիւժացւոց զամն 10 (1048—58). ի յատակէն Ալիասլանայ զԱնի քաղաք (յամն 1064) և դարձեալ Մուղալ Թաթարաց յամն 1239. ի քանդելն Մաճմետականաց ղեղեփա (յամն 1144), ուր պահեալ էր անգին դիւան մատենից նախնեաց. ի կործանելն Իսմայէլացւոց զՔաղաքերդ (յամն 1170), ուր կորեան աւելի քան տասն հազար մատենաք մեր, ըստ ասելոյ Օրբելեան Ստեփաննոսի, ի համայնալինջ կոտորածի աշխարհին Կիւլիկիոյ ի Թաթարաց՝ ի Թուրքաց և յեղիպտացւոց՝ երկցս, յամն 1292, 1 22, և 1335:

ՀԵՐԶՈՒԱԾՆԵՐ

Եր. 88, 90: Զմիութիւն հաւատոյ և ծիսից Եկեղեցւոյ մերոյ՝ հերձին նախ Դաւիթ ոմն անանուանելի եպիսկոպոս, որ յամն 1114 ի կղզին Աղթամարայ օծաւ ապօրինաւոր կաթողիկոս, յորմէ և այսր յաջորդեն անդ նոյնպիսի հակառակաթոռ սուտանուն կաթողիկոսք: Երկրորդ առաջնորդք Թոնդրակեցի աղանդոյն, որոց զխաւորքն յիշեն, Սմբատ, Թորոս, Անանէ, Արքայ, Սարգիս, Վահան, Կիւրեղ, Յովսէփ, Յեսու, Ղազար . . . և այլք, որոց չարութիւն տարածեալ ի միջի սակաւուց ոմանց Հայոց՝ զամն իբր 200 (840—1050) ի վերջոյ անհետացաւ: Երրորդ՝ ոմանք ի Կիւլիկեցի կաթողիկոսաց և ի թագաւորաց՝ զմարմնաւոր օգուտ և զկորստական շահ աշխարհի նպատակ ունելով՝ յօժարեցան փոփոխել զանգամ ինչ հաւատոյ կամ զձէս ինչ նախնի սրբոց մերոց, միաձայնիլ ընդ լատինական պապս հռովմայ, և մուծանել յաղղ մեր զկրօն և զձէս նոցա, սակայն վերին նախախնամութեամբ զրկեցան յայլպիսի ապօրէն յուսոյ իւրեանց և ի նանիր եղն ամենայն պարսաւելի ջանք նոցա՝ 2որրորդ գտան ևս ոմանք հայրենատեաց և ծանծաղամիտ խորթ որդիք Եկեղեցւոյս Հայոց, որք

չառ քաղաքներ աւերելուց 620—686—և 829 թուերին:

Գ. Նախնի գրուածներից շատերը կորան այս միջոցին, Ա. Դունայ քաղաքի կործանուելուց երկու անգամ երկրաշարժութիւնից 861—894 թուերին, Յուսուփ ոստիկանի Հայաստան աւերելուցը քսան տարի 916—930. դարձեալ 10 տարի Սկիւժացւոց ձեռքից 1048—1058. Անի քաղաքը քանդելուց Ալիասլանից 1064 թուին. և Մուղալ Թաթարներից 1239 թուին. Եղեփա քաղաքը քանդելուց Մաճմետականներից 1144 թ. ուր պահած էր նախնեաց գրեանց անգին դիւանը. Բաղաբերդը կործանելուց Իսմայէլացւոց ձեռքից 1170 թ. ուր տասն հազար աւելի գրեանք կորան, Ստեփաննոս Օրբելեանի պատմելովը. Կիլիկիոյ ընդհանուր կոտորածքին Թաթարների, Թուրքերի և Եղիպտացւոց ձեռքից 1192, 1322, և 1335 թուերին:

Եր. 211: Մեր Եկեղեցւոյ հաւատոյ և ծէսերի միութիւնը բաժանեցին առաջինը մէկ Դաւիթ անունով անանուանելի եպիսկոպոսը, որ 1114 թ. Աղթամարայ կղզում ապօրինաւոր կաթողիկոս օծուեցաւ, որից մինչև ցայսօր շարունակուում են հակառակաթոռ և սուտ անուն կաթողիկոսներ: Երկրորդ Թոնդրակեցի աղանդոյ առաջնորդները, որոց զխաւորները յիշում են, Սմբատ, Թորոս, Անանէ, Արքայ, Սարգիս, Վահան, Յեսու, Կիւրեղ, Յովսէփ, Ղազար, և այլք, որոնց չարութիւնը ոմանց Հայոց մէջ տարածուելով 200 տարուայ չափ 840—1050 թուերին, վերջը ոչնչացաւ: Երրորդ ոմանք Կիւլիկեցի կաթողիկոսներից և թագաւորներից, մարմնաւոր օգուտը և աշխարհի շահը և նպատակը ունենալով յօժարեցան փոփոխել մեր նախնեաց հաւատոյ և ծէսերի մասունքները, համաձայնելով Հռովմէական պապադաւան Եկեղեցւոյ հետ. բայց վերին նախախնամութեամբ զրկուեցան ապօրէն յոյսից և ի զուր անցկացան նոցա բոլոր ջանքը: 2որրորդ եղան էլի ոմանք հայրենատեաց մեր Եկեղեցւոյ խորթ որդիք, որոնք իւրեանց կարճամտութեամբ արատաւոր կարծելով մեր հաւատքը և կրօնը, բոլորովին փոխուեցան

անտանական խելագարութեամբ արատաւոր կարծեցով զուղղափառ հաւատս և զկրօն մեր, ամենայնիւ փոխեցան առ Լատինոս, և ձեռն արկին շորջեղ զՀայս ի ծէսս Լատինաց, սորա ի լրումն լրբութեան իւրեանց՝ արդեամբք հերձուածող և բաժանիչ գոյով՝ սուտ անուամբ միաբանողս կամ Ունիթոն կոչեցին զինքեանս. որոց զխառնորքն էին, Բարդուղիմէոս Լատին եպիսկոպոս, Յովհանն Բոնեցի, Ներսէս Պաղոն, Սիմէօն բէկ, Մարգար, Յովհաննէս, Հայրապետ, Գրիգոր, Կարապետ, և այլք... որոց աղանդ մուրումնան ճարակեալ հատակտուր աստ և անդ ի Հայաստան և ի Սիլիկիա, զամս իրր 200 (յամն 1330—1520), հոսկ ապա ջնջեցաւ ըստ արժանեցն ի միջոյ:

Չարմանք է, որ Հ. Օրբելին շատ ամուր է բռնել Սալըանթեանի ամենահամառօտ պատմութեան պոչը, միթէ չգիտէ որ 1832 թուէն մեր ազգի մէջ մտած են հերձուածներ, ընչո՞ւ չէ գրում, եթէ իւր պատմութիւնը հասուցանում է մինչև 1871 թիւը, ուրեմն 39 տարուայ միջոցում պատահած անցքերը ևս պիտի գրէր, — և կերևի թէ նա արտագրող է այլոց գրուածներէ: Եհա ապացուցենք:

Նա վերեն ասաց որ Լատինականութիւնը բոլորովին ջնջեցաւ 1520 թ. ընդհատակը այն արմատախիլ չեղաւ, զի այն շարունակում էր մի քանի քաղաքներում, որպէս Ա. Պօլսում, Եխաղցխալում և ըն:

Աթոռիկութիւնը մեր ազգի մէջ յառաջագիմութիւն գտաւ երբ 1703 թ. Մխիթար վարդապետ Սեբաստացի Պեղոպոնիայի Միթոն քաղաքում հիմնեց վանք և կրօնաւորական կարգ Բենեդիկտոսի կանոնադրութեամբ, հաւանութեամբ և հաստատութեամբ Հռոմայ պապին 1712 թ. և ինքն կոչեցաւ Աբբայ: Ապա

զէպ ի Լատինացւոց Եկեղեցին, և սկսան Հայերին էլ շրջել զէպ ի նորանց ծէսերը, սորա գործքով հերձուածող և բաժանիչ գոյով, սուտ անունով միաբան կամ Ունիթոններ կոչեցին իրանց, որոց զխառնորքն էին, Բարձուղիմէոս Լատին եպիսկոպոս, Յովհանն Բոնեցի, Ներսէս Պաղոն, Սիմէօն բէկ, Մարգար, Յովհաննէս, Հայրապետ, Գրիգոր, Կարապետ, և այլք. որոց մուրումնան աղանդը հատակտիր տարածուելով Սիլիկիա և Հայաստան 200 տարուայ չափ 1330 թուից ց 1520 յետոյ ջնջեցաւ բոլորովին:

1717 թ. փոխադրեց միաբանութիւնը Պէնէտիկ սուրբ Վազարու կղզին, ուր և կան մինչև ցայսօր: Սորա ցրուելով Հայաստանի ամենայն կողմերը ձեռագիր գրքեանք ժողովելու՝ ձգեցին հերձուած Եկեղեցւոյ մէջ դարձնելով շատերը զէպի պապականութիւնը. և օրէցօր սկսաւ շատանալ նոցա թիւը:

1838 թ. Եմերիկացի լուսերական միսիօներները լինելով Ա. Պօլսում՝ սկսան ձգել իւրեանց որոգայթի մէջ պարզամիտները և ազգայնները մեղմէն առատ ռոճիկներով, գործի մէջ կարգելով ևն. բայց ազգը յետոյ հասկացաւ նոցա խաբեալութիւնը, և հետզհետէ Հայ բողոքականաց թիւը պակսելու վրայ է:

Նոյնպէս Շամախեցի Սարգիս Համբարձումեան, որ նախ ծառայում էր Հուս և Տիարիխ Միսիօներաց, և ապա նոցա հետ գնաց Բաղէշ քաղաքը 1832 թ. ուր ուսաւ փոքր ինչ Վերմաներէն, և վերադառնալով Շամախի քաղաքը՝ բացեց մասնաւոր դպրոց և արտաքին կեղծաւորութեամբ և զբամական օգնութեամբ

(զոր ստանում էր Բաղէշ քաղաքէն) կարաց ձգել հերձուած Շամախի քաղաքում, և որսալ պարզամիտները և աղքատ զոհհիկները: Եւ այժմ ունին իւրեանց համար առանձին եկեղեցի և քահանայ: Եւ այժմ ևս մէկ Հայ պատանի Պետրմանիայում ուսանող, յետ գալով իւր հայրենիքը, սկսել է քարոզել լուսերականութիւն և ձգել հերձուած, որ է Վա-

րաբաղցի Վաթուխանեանցն, որ ներկայումս Շամախու լուսերականաց քահանայ է:

Ե. յս 19 դարում նոյնպէս հերձուած ընկաւ Նուխուայ զաւառի Արդաշէն գիւղում և Լըւանու նահանգի Շահ-րիար գեղում, որոց մէջ բաւական անձինք ընդունեցին Յունականութիւնը, ունին Խաչիկ Եկեղեցի և քահանայք:

Եր. 96. Բայց առ կորուստ գրադիտութեան մերոյ, որպէս և պայծառութեան եկեղեցւոյ՝ բազում ինչ զուգընթաց եղն յայտնէ մանաւանդ քսանամեայ աւերածութիւնն բոլոր Հայաստանի և Լանկիթամուրայ... հաւաքելն նորին զմատեանս մեր և փակելն յաշտութիւն Սմրզանտ քաղաքին յամին 1402, ... է Սաւորիչ, զամս իրր 40:

(Հ. Օրբելին անունս ի Սահարայ)՝
Թարգմանել է Ժամ Խաչիկը):

Սմրզանդ քաղաքի աշտարակումը Լանկիթամուրը չէ հաւաքել մեր մատեանները. այս զրուցական պատմութիւն է, զի Ռուսաց յաղթող զօրքը մի քանի տարի առաջ առան այն քաղաքը, և ոչ մի հատոր գիրք չէ երևացել:

Եպա գրում է տպարանների բացուելը սկսած 1565 թուէն մինչև 1826 թիւը, և լաւ կ'իշխէր զրել, թե ո՞րք նորանցմէն պահում են իրանց գոյութիւնը մինչև յայսօր, և ո՞րք՝ ոչ, քան թէ զրել անորոշ, որ կարգացողը այնպէս կիմանայ, թէ դեռ կան: Ուրեմն մեք զրենք. Հռոմի, Լէոպոլսի, Միլանի, Ջուդայի, Եմստէրգամի, Մարսէլիայի, Լեփսիսի, Բատուայի, Մատրասի, Պետրբուրգի, Նոր-Պախիջեւանի, Եստրախանի, Մոսկուայի և աղար-

Եր. 213. Ս. Պ. Գրեբուս մեծ կորուստ և փրստ եղաւ մեր գրադիտութեանը, նմանապէս և մեր եկեղեցւոյ պայծառութեանը, քսանամեայ աւերածութեամբ բոլոր Հայաստանի Լանկիթամուրի ձեռքից... մեր գրեանց հաւաքելով և փակելով Սմրզանդ քաղաքի Բերդի կամրուրջի մէջ 1408 թ. ... Խաչիկը սկսած 40 տարուայ չափ

եանց, այժմ չկան և խափանուած են: Թիֆլիզու Ներսիսեան դպրոցի տպարանը մնալով անգործ, անցեալ 1870 թ. նոյն դպրոցի Հոգաբարձութիւնը բոլոր կապարեայ թափած տառերը, մամուլները և ամենայն պարագայք վեց տարի կապալով տուաւ Համբարձում Լեփիաճեանցին տարէնը 100 ռուբլով, երբոր ուսումնարանը ունէր և ունի միջոց վերանորոգելու: Սուրբ Լեփիաճեանց կիսաշունչ տպարանին կենդանութիւն տուաւ Պէտրգ Վ. Ա. Եհափառ կաթողիկոսն ամենայն Հայոց, իւր գահակալութեան օրէն 1868 թ. և պայծառեցրեց քան զառաջներ: Բնիկ է մոռացել Լըւուսաղէմի տպարանը: Բնիկ չէ զրել և այս 19 դարում բացուածները, Ջմիւռնիայում, Աստուրականում, Փարիզում, Թէոդոսիայում. ևն: — Յետոյ գրում է տպարան բացողներու անուններ-

ըր, որոց թւումը և Յովսէփ արքեպիսկոպոսը՝ Պետրբուրգ: Սա Պետրբուրգում տպարան չէ բացել, այլ Գլխորդ Խալդաբեանց, ուր տպած է և Շնորհալույ Բնդհանրականը 1788 թ. և Յովսէփ արքեպիսկոպոս յետոյ գնել է ղրամով և փոխադրել է Նոր Նախջեան: Որպէս և հան-

գուցեալ Գեորգ աղա Երծրունի գնեց Ամստերդամի տպարանը և ընծայեց Ներսիսեան դպրոցին: Հ. Օրբելին տպարաներու թիւը նոյնպէս բառական գրել է Սալանթեանէն, զոր երկարութիւն համարեցինք գրել:

ՄԵՏՐԸՊՈԼԻՏԵՆԻ,

Եր. 79: Յաւուր Ներսիսի մեծի սահմանեցաւ պատիւ Մետրապօլտի, զոր ետուն չորից արքեպիսկոպոսաց Հայոց նստելոց ի Սերաստիա, ի Մելիտինէ, ի Նփրկերտ, և ի Սիւնիս. ևն:

Եր. 215: Մեծին Ներսիսի ժամանակը սահմանեցաւ Մետրապօլտի պատիւը, որն որ տուին չորս Հայոց արքեպիսկոպոսաց, որոնք նստած էին Սերաստիա, Մելիտինէ, Նփրկերտ և Սիւնիս ևն:

Յովհաննէս կաթողիկոս պատմաբան կասէ, թէ Վլադարշապատի Բ. Ժողովումն, 366 թ. տալով Մեծին Նեսէսին պատրիարքութեան պատիւը, իսկ երեք մայրաքաղաքներին՝ Սերաստիոյ, Մելիտինէի և Նփրկերտի՝ որ է Մարտիրոսաց քաղաքի՝ եպիսկոպոսացը տուին Մետրապօլիտ տիտղոսը: Սորան համաձայն գրումէ և Վարդան պատմիչ: Իսկ Սիւնեաց նահանգի եպիսկոպոսը այն ժամանակ չէ ստացել Մետրապօլտութեան պատիւ, այլ միայն Ստեփանոս Օրպելեան եպիսկոպոսն է գրումէ, բայց ոչ թէ Ներսէսէն, այլ յետին դարերում. զի թէ նա իւր պատմութեան ընթացքում Սիւնեաց աշխարհը նախա-

հաւատ է համարում քան զմեծ Հայք, ուրեմն չէ զարմանք, որ և Մետրապօլտութեան պատիւ ստանալը Մեծին Ներսէսէն հաստատած գրէր: Բաց յայսմանէ Սալանթեանը յետ յիշելոյ Աղուանից կաթողիկոսաց և Սիւնեաց Մետրապօլտաց անունները մինչև 428 թիւը, ապա եր. 82, 87, 94. շարունակումէ նոցա անունները, իսկ Հ. Օրբելին հասուցանումէ մինչև 420 թ. և թողնումէ կիսատ պուատ, և լաւ կլինէր, որ բոլորովին չէր գրել, քան թէ պատմութիւնը կիսատ թողուլ, և կարգացողն ասէ, թէ 420 թուէն Աղուանքում կաթողիկոս և Սիւնեաց նահանգում Մետրապօլիտ չեն եղած:

ԱՂՈՒԸՆԻՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆԵՐ,

Եր 94. . . . կաթողիկոսաց աղուանից . . . ի Գանձակ կամ ի Գանձասար նստելոց . . . վերջին ի նոցունց եղև Իսրայէլ կաթողիկոս, որոյ սահմանք իշխանութեանն՝ գաւառքն Գանձակայ, Ղարաբաղու, Հուշիոյ և Հաքիոյ, յամեն 1804 և 1805 անկան ընդ տէրութեամբն Կայսեր Ռուսաց Աղէքսանդրի առաջնոյ և սա ըստ խնդրոյ կաթողիկոսին Լճմիածնի ոչ ետ հրաման կարգել

Եր. 215, Աղուանից կաթողիկոսներից, որոնք նստում էին Գանձակ կամ Գանձասար, վերջինն էր Իսրայէլ կաթողիկոսը. որոյ իշխանութեան սահմանները Գանձակայ, Ղարաբաղու, Հուշիոյ և Հաքիոյ գաւառները 1804 և 1805 թուին ընկաւ Ռուսաց Կայսեր Ա. Աղէքսանդրի իշխանութեան տակ, և սա Էջմիածնայ կաթողիկոսի խնդիրքով, էլ հրաման չը տաւ կարգել այն

անդ ալ ևս զոր նշնակիսի պատուով, վասնայնորիկ ընդ մահուան Իսրայէլ կաթողիկոսի բարձախապառ և այն պիտակ իշխանութիւն:

Եյս պատմութիւնը բոլորովին սխալ է, և ինչպէս վերեն ասացինք՝ Օրբելին կարծումէ թէ Սալլանթեանը շատ ուղիղ է գրել, որիմէն առնումէ և ինքը:

Եղուանից կաթողիկոսութեան վերջներ չէ եղել Իսրայէլ. զի նա ձեռնադրեցաւ 1763 թ. և նոյն տարումը Սիմէօն կաթողիկոս ամենայն Հայոց զրկեց կաթողիկոսական պատուիցն անհնազանդութեան համար, մինչև մահը: Նորա ժամանակ գեռ Ռուսք չէին տիրել Ղարաբաղին: Նոյն 1763 թ. նստումէ Յովհաննէս Ղանձասարցի: Եւ որովհետև Եղուանից կաթողիկոսութիւնը 1706 թ. բաժանումէ երկու, և պատճառը լինումէ Ներսէս օմն Եղապարոնեան, որ դնումէ աթոռը Եմարասու վանքում, իսկ Իսրայէլ լուծեալ կաթողիկոսի մահէն յետոյ Սիմէօն եղբայրն նորա, 1794 թ. որ վախճանեցաւ 1810 թ. և վերացաւ Եմարասի կաթողիկոսութիւնը, և նոյն 1794 թ. նստաւ Ղանձասարու աթոռին Յովհաննէս կաթողիկոսի եղբայր Սարգիս Բ. Հասան Ջալալեան ազգէն: Սա վարեց իշխանութիւնը մինչև 1815 թ. և Նիքիտ կաթողիկոսի ամենայն Հայոց խնդրանօք Ռուսաց տէրութիւնը բոլորովին վերացրեց Եղուանից կաթողիկոսութիւնը, տալով նրան Մետրապօլիտութեան պատիւ և կոչումը զինքը Երբ եպիսկոպոս, որ վախճանեցաւ 1828 թ.:

Բայց յայսմանէ սխալումէ և աշխարհադրութեան մէջ, զի Եղուանից կաթողիկոսութեան սահմանը դնումէ ի թիւս սյուր Ղարաբաղ և Շուշի որպէս որոշ գա-

տեղ ով և իցէ նոյն պատուով, այս պատճառաւ էլ Իսրայէլ կաթողիկոսի մահուան յետոյ բոլորովին վերջացաւ այն փոքրիկ իշխանութիւնը:

Լառներ, չգիտելով թէ Ղարաբաղը գաւառի անունն է, իսկ Շուշին է նորա գրականոր քաղաքը, և այս սխալմունքի մէջ ինքը չէ մեղաւոր, զի Սալլանթեանի գրածին է հաւատացել:

ՎԻՃԱԿՆԵՐ

Եր. 215, Գրում է եպիսկոպոսական վիճակները եղած Տաճկաստանում, Ռուսաստանում և Պարսկաստանում, նոյնութեամբ առած Սալլանթեանէն եր. 101 և 102. առանց դարձնելու ուշադրութիւն այն ամենայն փոփոխութեանց՝ այսինքն աւելցածների և պակասածների վերայ ըսկած 1832 թուէն մինչև 1870 թիւը: Եթէ թողնենք օտարասահման վիճակները՝ դուցէ տեղեկութիւն չունենայ, միթէ Ռուսաստանին ևս չունի՝ որ վեց վիճակի տեղ դնում է տասներկու, աւելացնելով այժմեանների վերայ 1) Եկապիսայն, 2) Սանահինը, 3) Հին-Նախիջևանը, 4) Սիւնիքը կամ Տաթևը, 5) Հաղբատը, 6) Բջին և Նիզ գաւառը: Որոցմէն 1, 2 և 5, միացան Թիֆլիզու վիճակի հետ, իսկ 3, 4 և 6, Երևանու վիճակի հետ, ըստ Վայսերահաստատ կարգադրութեան 1836 թ. Նոյնպէս և տաճկաստանում, որ երբեմն աւելնումեն և երբեմն պակասում, այժմ կան աւելացած, 1) Ղառնայի, 2) Նիկոմիդիայի, 3) Ղանիկի, 4) Տուրիկէի կամ Տավրիկի, 5) Բաբերդի, 6) Բաղէշի, 7) Սղերթի, 8) Չարսանձաքի, 9) Ետանայի, 10) Հալէպի, 11) Մարաշու, 12) Զէյթունի, 13) Տէրէնտէի, 14) Պէրու-

թի, 15) Շապին Գարահասարի, 16) Գամակոսի կամ Շամի, 17) Պէռնու, 18) Ընթապու, 19) Մոկաց, 20) Շատախի, 21) Տարսնի կամ Թէրսխի, 22) Սէրսինի, 23) Յոպպէի կամ Լաֆայի, 24) Թամղարայի 25) Ըղբակայ, 26) Չմրդկածաղի, 27) Մալթիայի, 28) Տարսնի կամ Մշու:

ՄԷՏԵՆԱԳԻՐԲ.

Մի երեւելի սխալմունք տեսնում ենք 15, 16, 17 և 19 դարերու մատենագրաց պատմութեան մէջ, զի Հ. Օրբելին իւրաքանչիւր դարու վերջումը դրում է մատենագրաց անունները իւրեանց հեղինակութեամբ. իսկ 15, 16, 17 և 19 դարերում ոչինչ յիշատակութիւն չկայ նոցա մասին. և որպէս զի նորա պատմութիւնը ստանայ լրութիւն, ահա մեք նշանակում ենք, զի և նա Լաւնկատէ իւր այս մեծ սըխալմունքը, որ աններելի են, վասն զի սորամով մեծ ամօթ է բերում ազգին, որ այնչափ դարերու մէջ չունեցաւ մատենագիր անձինք, և մեք կը վերացնենք այդ ամօթը և կը ցուցանենք որ ունեցել ենք, այլ Հ. Օրբելուն նոքա անձանօթ են:

15 Գարում. Եռաքել վարդապետ Բաղիշեցի ճառագիր, Աիրակոս վարդապետ Երզնկացի, Թովմաս վարդապետ Մեծոբեցի, Սկրտիչ եպիսկոպոս Նաղաշ, Յովհաննէս վարդապետ Թուրիւրանցի: 16 Գար. Թադէոս վարդապետ Սեբաստացի, Ստեփանոս կաթողիկոս Սալմաստեցի, Գուկաս վարդապետ Աիդեցի, Յովհաննէս վարդապետ Նորեցի: 17 Գար. Սիմոն վարդապետ Ջուղայեցի, Ստեփան վարդապետ Լեհաստանի Լեպոլիս քաղա-

քից, Եռաքել վարդապետ Գաւրիթեցի, Լին. Լին: Եւ թէ սոքա ինչ են աշխատել, տես մեր Համառօտ Եկեղեցական պատմութիւնը եր. 129—131: Յետոյ 19 դարը աւարտելով, և նորա հետ պատմութիւնը, չեմք տեսնում մատենագրաց անունները. և մեք կամենում էինք գրել, բայց կարդալով գրքի վերջում, պատմութենէն դուրս՝ մի ընդհանուր ծանօթութիւն 211—216, ամենամանր տառերով, սկսած 4 դարից մինչև մեր ժամանակը՝ որ բովանդակում է իւր մէջ այն ամենայն տեղեկութիւնքը, զոր պարտ էր գրել իւրաքանչիւր դարու մէջ, և նորա վերջումը յանկարծ դուրս են թռչում 19 դարու մատենագրաց անունները, զոր սկսում է այսպէս. թէ Եյս Դարոս մէջ ճառագիրները հետեւ: Հարցանում եմ ձեզ Հ. Օրբելին, որ դարու մէջ. ձեր գրած ծանօթութիւնը դար չունի, և կարդացողը ինչասէ, թէ այս մատենագիրքը որ դարու են. մի քանիսը կը հասկանան որ 19 դարու են. ընչո՞ւ 19 դարու պատմութեան ներքոյ չէք գրել, քան թէ ծանօթութեան տակն էք կոխել. և ընչո՞ւ ինչպէս միւս դարերու մատենագրաց աշխատութիւնքը, անուն անուն թէ և կիսատ պոստ գրել էք, այս 19 դարունը չէք գրում. ահա ասեմ ձեզ պատճառը. որովհետեւ դուք ինքնին ձեզ ևս մատենագրաց շարումն էք գրել, Յովնէի Ժողովի Օրէնքի. ի հարկէ աշխատութիւնքդ ևս պիտի գրէիք, և ձեր պատճառաւ միւսներուն էլ ծածկում էք: Եյս տեղ ևս սխալում էք. զի ձեր անունը գրքի սկզբին գրած է Յովնէի Ժողովի Օրէնքի. իսկ վերջում է Յովնէի Ժողովի Օրէնքի. կարծեմ դուք ևս կը-

խոստովանիք ձեր . . . : Նոյնպէս ընչո՞ւ էք մատենագրաց անունները անցանում և այլ քառով . միթէ թողնելո՞ւ էր առանց յիշատակութեան երևելի Պարիզոր դպիր Փէշտմալճեան Վ. Պօլսեցի գիտնականը, Աստուածաբանը և աշխատաւոր ուսուցիչը, նոյնպէս Մատթէոս կաթողիկոսը, Սարապետ վարդապետ Շահնազարեանը, Մկրտիչ արքեպիսկոպոս Խրիմեան Պատրիարք Վ. Պօլսի, Պօղոս քահանայ Լօտէմիշցի : Ո՞չ ապաքէն սոքա աւելի պարծանք են հոգեւորականութեան, քան թէ Արէլ Ա. եպիսկոպոսն Վաղարշատցի, որ Աղզին կամ Աղեղեցւոյն օգտակար գիրք չունի աշխատասիրած, և միթէ չունէին տեղ այն շարում, որպէս Յովսէփ Օրբելի քահանայն : Նմանապէս ի՞նչ իրաւամբ էք յափշտակում Սերոբէի և Սարգսի Ջալալեան եպիսկոպոսաց արքայն, երբ որ երկուքն էլ վիճակաւորներ են :

Միւս մնացած թարգմանութիւնքը Սալանթեանէն չգրեցի, որ բանը չերկարուի. այսչափս ևս բաւական է :

Աւարտելով պատմութեան վերայ արած այս սակաւ նկատողութիւնքս, եթէ ժամանակը ներեց՝ կսկսինք նորա երկու կրօնական գասագրերը նկատել և հրատարակել :

ՍԵՐՈԲԵՆԻ ԵՄԻՆ ԲԱՏԻՍԻԱՆԻ ՄԱՆՈՒՆԻԱՆ :

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ԲԵՆԻԱՄԻՆ ՖԻՈՆԿԻՆԻ

Կ Ե Ա Ն Բ Ը .

(ԾԵՐՆԱԿՆԵՐԸ Լ ԷՐԸ)

Թ .

ՎԵՐՋԻՆ ԺԱՄԱՆԱԿԸ .

Յրանկին, որ իր խորին ծերութեանը չնայելով դեսպանական պաշտօնը մինչև այժմ փութաջան կերպիւ կը վարէր, այսուհետև կը ցանկար կոչուիլ Փարիզէն՝ իր վերջին օրերը հայրենեաց մէջ վայելելու : Թէև Փարիզի մէջ նա քանի մը Յրանսիացիք ծանաչած էր, որ լեկատար պատուոյ արժանի էին, այնուամենայնիւ չէր սիրէր այդ քաղաքը և իր ուղղասիրա հայրենակիցները Փարիզացիներէն աւելի բարձր կը գասէր : Նա կրտենչար շուտով հեռանալ այս պատրուակեալ ինքնասիրութեան, քաղքէն. «միայն մարդասիրաբար Երեմի Բարի Կաթնաւի և հոգոյ ճրագրիտ քաղաքավարութիւնը, և կըսէր նա ստէպ այդ միջոցին : Սակայն նահանգներու կառավարութիւնը Յրանկինի Յրանսիայ մնալը դեռ կարևոր տեսնելով՝ կամքն իսկոյն չըկատարեց և այդպէս պատկառելի ծերունին վերջապէս միայն 1785 թ. վերադարձաւ Յիլատելիայ :

Նաւահանգստի մէջ բազմութիւնը զուարթազին աղաղակներով ընդ առաջ ելան նորան և զանգակահարութեամբ ու ումբակոծութեամբ ընդունեց զնա քաղաքի մէջ, որ այժմ նորա գալու պատճառով տօնական զարդերով պճնուած էր : Եւ այս այն իսկ քաղաքն էր, ուր որ նա